

text
Hans Isaksson
bild
UIP

American Beauty

”Bourgeoisin har upplöst den personliga värdigheten i bytesvärde och istället för de talrika lagstadgade och väl-förtjänta friheterna satt den samvetslösa handelsfriheten allena...

Bourgeoisin har avklätt alla de verksamheter, som förut betraktades och ärades med from vördnad, deras helgongloria. Den har förvandlat läkaren, juristen, prästen, poeten och vetenskapsmannen till sina betalda lönearbetare.

Bourgeoisin har ryckt av familjeförhållandet dess rörande sentimentala slöja och återfört det till ett rent penningförhållande.”

(Karl Marx: Kommunistiska Manifestet)

Det har sagts förut, och det är värt att upprepa: Bland det mest stimulerande man kan se på film och teater är små män, eller på senare decennier även små kvinnor, som plötsligt reser sig.

Man borde inte genera läsaren med att försöka förklara varför det är så – bara antyda att han/hon säkert har rätt i sin förmodan att det sammanhänger med att de flesta av oss med rätta går omkring och känner oss just som små män/kvinnor i behov av en rejäl resning.

Charlie Chaplin gjorde sin ursprungliga succé genom att vingla fram genom livet som den evige outsider-småborgaren som försökte få del av den amerikanska varianten av det Goda Livet, kallat den Amerikanska Drömmen – men poängen var alltid att han ständigt misslyckades.

Under tre decennier av i mitten av förra århundradet (minns ni det än?) var det Frank Capra som lyckliggjorde ett par generationer småfolk med komedier om den hederlige småborgaren som i kamp mot ohederliga storborgare lyckades i samma uppsåt och därvid vann såväl prinsessan som offentligt erkännande i den

bästa av möjliga världar. Det var Nya Givens filmiska uttryck, men blev med decenniernas gång alltmera krystat.

Arthur Millers handelsresande, Willy Loman, som dog blev det första rejäla ifrågasättandet av själva drömmen – och från femtiotalet får vi amerikanska filmhjältar som gör karriär som revolterande outsiders – från James Dean och Marlon Brando till Nicholas Cage. Till denna revoltgenres begränsningar hör förstås att den ideologiska revolt man presterar i mångt och mycket maskeras som en generationsstrid – ungefär som när 80-90-talets högerrevolt i Sverige bl a fördes under paroller som ”kamp mot 40-talisterna” etc.

Mot slutet av seklet fick vi tragiska hjältar som befann sig i fritt fall från sin position i medelklassamhället: Burt Lancaster i *Simmare* och senare Michael Douglas i (sic!) *Falling Down*. I dessa båda filmer skildras (med alla de begränsningar som Hollywood ålägger behandlingen) sociala och ekonomiska mekanismer bakom en synbarligen välbeställd medelklass’ betryck och ihålligheten i dess ställning.

Vid sekelskiftet 2 000 har vi kommit därhän att mellanskiktens betryck fått en medicinsk diagnos: utbrändhet. Vad gäller orsaken till denna pandemi (som inte bara är ett mediafenomen, utan något högst påtagligt och reellt och sträcker sig från Japan, Kina, Nya Zeeland USA till Borlänge och Alvesta) är vissa mekanismer allmänt erkända: någon, som inte älskar oss, har utan att konsultera oss ökat varvtalet i trampkvarnen utan att samtidigt ge oss mera kraft att trampa med eller mera stimulerade mål att trampa för.

Att ”utbrändheten” i första hand tycks drabba människor i professioner – inom vård, omsorg, utbildning etc, är för det första bara delvis sant, för det andra lätt-förklarligt:

Dessa människor har av tradition identifierat sig med sin yrkesroll och med rätt eller orätt tyckt sig vara betydelsefulla i samhället. Därför har de känt yrkesstolthet, ett professionellt ansvar som de inte längre tillåts leva upp till – varför de inte längre kan se sig själva i spegeln. För det andra har av ideologiska och politiska skäl (inga andra!) skruvarna dragits åt särskilt hårt inom den offentliga sektor som bedriver dessa verksamheter. För det tredje – om utbrändheten främst drabbat arbetarklassen – hur skulle vi då fått höra talas om den? Och vem skulle ha brytt sig?

Lester Burnham i *American Beauty* är, som för den engelskspråkige redan efternamnet antyder, utbränd. Han är 42, arbetar inom en reklamfirma, är gift med den egenföretagande och högvärvade fastighetsmäklaren Carolyn. Familjen bor i Förorten med rosenträdgård som Carolyn för syns skull sköter, därvid iförd tofflor som matchar hennes sekatör.

Sängen använder paret uteslutande för att sova oroligt i. För femton-sexton år sedan fick de i alla fall på något sätt till en dotter, som numera hatar dem som pesten. Men man skall vara framgångsrik, det tillhör den amerikanska drömmen, och framgång är synlig, eller är det inte alls. Lester står och stampar och kan i sitt yrke aldrig bli mer än han är, vilket inte är mycket. Han hotas nu därtill av inkallade företagskonsulter. På jobbet har han värderats utifrån den vinst han kan ge företaget och befunnits överflödig i ett jobb, som redan i sig självt i varje anständigt samhälle bort vara överflödigt. I äktenskapet och familjen är han sedan länge överflödig. Dagens höjdpunkt realiserar Lester redan på morgonen då han diskret och skyndsamt masturberar i duschen. Därefter går dagen bara utför.

Det tillhör alltså sedan Willy Lomans tid uppvaknandegenrens begränsningar att

den brukar leda till att den uppvaknade antingen blir skollärare på landet – eller avlider. (Det sammanhänger väl med att även radikala amerikanska författare trots allt har svårt att föreställa sig en värld bortom den amerikanska medelklasshorisonten). Men tillvaron som skollärare skulle numera, det inser alla, inte längre erbjuda någon flykt undan alienationens och utbrändhetens gissel. Lester måste alltså dö.

För alla praktiska ändamål betraktar sig fö Lester redan som död. Innan filmen är slut skall han vara det även fysiskt, det ställs i utsikt redan i filmens början. Den fråga som hänger kvar under filmen är vem som skall hjälpa honom med det. Flera kandidater konstrueras – som i en tråkig Agatha Christiedeckare.

Lesters uppvaknande sker genom att han möter Skönheten, precis som en gång Gustaf Mahler i *Döden i Venedig*. Detta sker för hans del i mötet med Angela (= Ängel på latin, förstås) – en ultranarcissistisk ledare av cheeringgrupp (denna ultraamerikanska apoteos av gubbsjuka fantasier som numera kan avnjutas live såväl i Bukarest som i Vislanda) i dotterns skola. Lester flammar

upp som en supernova i en testosteronstorm strax innan han försvinner – förverkligar sig själv genom att ta jobb på en drive-inhamburgerbar, lyfta skrot, lyssna på Pink Floydmusik, köpa en 70-tals värstingbil och röka hasch.

Det råder inget tvivel om att Sam Mendes i denna sin första film åstadkommit ett mästerverk väl värt varenda Oscar han fick. Och Kevin Spacey är utan tvivel ett geni i sin gestaltning av Lester.

Det råder däremot stort tvivel om huruvida denna film överhuvudtaget vid närmare betraktande har något vettigt att säga om sitt ämne, eller rättare, om det som är vettigt i den är nytt och det som är nytt är särskilt vettigt. Blott som parodi – där även den uppvaknade Lester inbegripes i driften – är filmen begriplig, om man i den söker efter seriös samhällskritik.

Fråga dig själv följande: Varför är Lester olycklig?

Är det frun det är fel på? Knappast, hon är ju lika frustrerad. Är det för att han vantrivs med jobbet? Nej, knappast, hans nya jobb på hamburgerbaren skiljer sig från hans gamla huvudsakligen genom att vara sämre betalt och innebära mindre ansvar. Något ifrågasättande av lönearbe-

tet som system är det förstås inte tal om.

Håller livet på att rinna ifrån Lester? Jo, men det gör livet alltid för alla. Känner han att han tappat känslan för Livets Väsentligheter? Jo, men vilka är Livets Väsentligheter? En sjuttiotalsbil, Pink Floydmusik och hasch av bästa sort? Större biceps? Att få lägga en sjuttonårig oskuld, men avstå?

Det antyds att Lester dör lycklig (hans lik har ett belåtet leende på läpparna) efter att ha insett att Skönheten finns i de små tingen överallt omkring oss. Samma insikt tycks för övrigt Lesters knarkande och drogdealande grannpojke långt tidigare ha kommit fram till och förmedlat till hans dotter.

Lester meddelar oss postumt att vi själva kommer att få del av hemligheten – när vi dör.

Men om det nu är så att de flesta av oss inte är beredda att vänta så länge – kanske inte ens kan göra det? Många av oss kanske rentav är obenägna att tro att man efter döden kan förvärva insikter som man inte haft i livet. Vad gör vi då under tiden, enligt *American Beauty*, för att vinna klarhet?

Röker hasch och jagar småflickor? •